

Tanulmányok Amerika történelméről és kultúrájáról

*Frank Tibor: Amerika világi. Gondolat
Kiadó, Budapest, 2018. 600 oldal*

Frank Tibor a hazai és nemzetközi amerikanisztika kiemelkedő alakja, számos fontos tudományos és tudományos ismeretterjesztő írás szerzője. A jelen kötet a hetvenedik életévét a közelmúltban betöltő tudósnak az Egyesült Államok történelméhez és kultúrájához kapcsolódóan, az utóbbi két évtizedben megjelent írásaiból nyújt ízelítőt. A vastkos mű hat tematikus egységbe szerkesztett harminc írásnak döntő hányada az amerikai–magyar kapcsolatokat tárgyalja. Emellett olvashatunk elméleti jellegű, illetve az amerikai kultúra különféle jelenségeit vizsgáló tanulmányokat is. Ezen túlmenően a szerző a bevándorlástörténet területén végzett nagy jelentőségű kutatásának eredményeit is bemutatja.

A különböző tematikai egységek nagyjából időrendi sorrendben követik egymást. Ugyanakkor az USA második világháborús szerepvállalását taglaló rész egyben kitekintést is ad a 20. századra meghatározóvá váló amerikai kultúra világban betöltött szerepét illetően. Érdekességgént jelennek meg itt a történész angol nyelvvel, illetve nyelvpolitikával összefüggő eszmefutatai az amerikai angol nyelv mai helyzetéről és nemzetközi kommunikációban betöltött szerepéről.

A kötet írásait összekötő motívumok közül kiemelendő a szerző gyakran alkalmazott szempontja, hogy az Egyesült Államokat a magyar és európai kultúrához és történelemhez viszonyítva, komparatív perspektívában tárgyalja. Különösen látványosan érvényesül ez az elméleti jellegű tanulmányok tekintetében, melyek elsősorban a kötet első nagy tematikus egységében („Az amerikai gondolkodás mintázatai”) jelennek meg, például az „Idő- és térszemlélet az amerikai történelemben” (17–30. old.) című, nagy ívű gon-

dolatmenetet bemutató írásban. Amint Frank hangsúlyozza, az amerikai puritán kultúrában gyökerező, az időbeosztás és -használat más kultúrákhoz viszonyított, szinte a végletekig történő strukturáltsága, a jövőorientáltság, a tér használatának és uralmának sajátos amerikai vonásai, melyek a történelmi tapasztalat nyugati terjeszkedéssel összefüggő sajátosságaira is építenek, alapvető szerepet játszanak ebben a szemléletben. A kontraszt egyik jó példája a nagyhírű, Amerikában nagy karriert befutó olasz karmester, Arturo Toscanini egyre gyorsabb tempójú vezénylési stílusa, melyet a szerző a New York-i életritmus hatásának tulajdonít. (21. old.)

Hasonló sajátosságokra hívja fel a figyelmet Frank a „Manifest Destiny”: A sorszerű küldetés eszméje és gyakorlata (31–37. old.) című tanulmányban. A puritán kivételesség eredetileg vallási töltetű ideológiája a területi terjeszkedést igazoló, azt isteni küldetés megvalósításaként megjelenítő nemzetfelfogás az azt artikuláló gondolkodók kultúrájában alapvető, az európai hagyományoktól különböző nézetrendszerként működött. A más nemzetektől való különbözőség, sőt a fogalom alapvető tartalmi eleme az erre épülő felsőbbrendűségi tudat kifejeződése.

Mindezek mellett az európai kultúrával való hasonlóságok is megjelennek Frank Amerika-képében, amennyiben „A republikanizmustól az imperializmusig. Az ókor továbbélése és fogadtatása az amerikai gondolkozásban című írásban” (38–53. old.) az antik görög-római európai hagyomány egyes elemeinek amerikai továbbéléséről értekezik. A francia és angol közvetítéssel Amerikában megjelenő alkotmányelméleti hatások mellett az antik építészeti hagyományok jelenlétét (Kongresszus, Legfelsőbb Bíróság, Egyesült Államok Második Bankja épületek), a klasszikus műveltség, illetve ennek

részeként a latin nyelv szerepét, valamint az arról folytatott tizenhét és tizenkilencedik századi vitákat tekinti az antik kapcsolat fő elemeinek, ezzel zárva tanulmányát: „Mikor a klasszikus örökség még jelentett valamit, az Egyesült Államok még többé-kevésbé európai ország volt.” (53. old.)

Az európai magas kultúrához való viszony is fontos gondolatként köszön vissza a kötet több tanulmányában, és Frank szenvedélyes érdeklődéssel vizsgálja a mai Amerika szerepét a világban, annak kultúrájában, mégpedig erőteljes történelmi perspektívában. Ennek részeként ugyanakkor – legyen szó az amerikai történelem tankönyvekről vagy a modern tömeg- és digitális kommunikáció jellegzetességeiről, nyelvről vagy az egyetemről mint oktatási és kulturális intézményrendszerről (57–58, 71–73., 459–478, 542–546. old.) – az Európához való viszony érzékeny kérdésként vetődik fel Frank számára. Ennek oka pedig az a tapasztalat, amit az ország a huszadik század második felétől kezdve élt át, illetve azok a társadalmi, gazdasági és kulturális jellegű változások, amelyek nyomán a szerző szerint az USA mára már alapvetően más képet mutat. Az ország jelenkori történelmének főbb jellegzetessége a népesség etnikai összetételének megváltozása, az európai fehér kultúra és képviselőinek az erőteljes kritikája. Ennek eredménye a multikulturalizmus és a nyelvhasználatot átható *Political Correctness* (politikai korrektség) ideológiája és gyakorlata, melyek következtében – nézete szerint – az európai hagyományból származtatott amerikai értékek és kulturális alapvetések eróziójáról kell beszélnünk, így az európaival összefüggésbe hozott műveltség, a magas kultúra térvészteséről, illetve a nemzeti kultúra centrifugális erőket ellensúlyozó, központi fundamentumának széteséséről.

Ennek azért tulajdonít Frank nagy jelentőséget az USA jelenkori történetében, mivel – amint arra rámutat – a kor emberét joggal foglalkoztathatja e jelentős állam jövője, a világrendben betöltött szerepének alakulása. Ehhez kapcsolódóan pedig szintén vissza-

térő motívumként jelenik meg Frank gondolatmentében az „amerikai évszázad” Henry Luce, amerikai publicistától idézett fogalma 1941-ből, és a „birodalom hanyatlásának” tézise. Paul Kennedy brit történész mára már klasszikussá vált elméletére a kötet több tanulmányában is hivatkozva, az ország kritikaival egyetértve Frank kifejti, hogy nem pusztán a központi kulturális alap szétesése, hanem a gazdasági kapacitásokon túlnövő túlzott birodalmi kötelezettségvállalás fenyegeti az országot (479–498. old.). Ez pedig – nézete szerint – végső soron hanyatláshoz vezet. Frank ennek szellemében például megkockáztatja azt a hipotézist, hogy a 21. századra jellemző amerikai nyelvi jelenségek, a hiperbolizmus, a túlzáson alapuló nyelvi klisék és trendek tobzódása ennek a birodalmi hanyatlásnak a szimptomái. (537–546. old.)

Frank ugyanakkor az USA mint globális jelentőségű birodalom hanyatlásáról a könyv egyik tanulmányában egyértelmű szkepszissel szól, és kifejti, talán korai lenne kongatni a vészharangot az ország fölött. Arra mutat rá, hogy az amerikai közvélemény már nem várja el a globális szerepvállalást hazájától, és a birodalmi túlterjeszkedést nem generálja társadalmi igény. (497. old.) Ez a nézete meglepő a többi vonatkozó tanulmány pesszimista végkicsengésének fényében, ám úgy gondolja, ha sikerül orvosolni az ország számos problémáját, globális „vezető szerepe” még „nagyon sokáig” megmarad. (498. old.)

A Trump-korszak kezdetét tárgyaló cikk (499–506. old.) pedig a várható változásokra mutat rá: a globalizáció helyett a nemzetelvű/protekcionista irányultságú és PC-ellenes gazdaság-, kultúr-, egészségügyi és bevándorláspolitikai tendenciák fognak érvényesülni Amerikában. Ezen prognózisai pedig a kötet megjelenés óta eltelt időben kétségkívül beigazolódtak.

Frank Tibor tanulmánykötetének második nagy egysége a 19. és 20. század fordulójának, illetve a 20. század amerikai bevándorlási politikát és az ahhoz kapcsolódó, azt

gyakran megalapozó tudományos és szellemi mozgalmakat vizsgáló írásokból áll. A századforduló nagy bevándorlási hulláma meghatározónak bizonyult, amikor is a domináns amerikai népességtől etnikai és kulturális tekintetben látványosan különböző csoportokhoz tartozók milliói érkeztek az országba. A szerző egyrészt bemutatja, milyen törekvések mutatkoztak a Kelet- és Dél-Európából érkező, döntő többségében alacsony iskolázottságú, mezőgazdasági népesség számának korlátozására, s az emberi „fajok”, rasszok minőségi különbözőségét hirdető eugenika miként válhatott az első világháborút követően, 1965-ig fennmaradó bevándorlási kvótatörvényeket megalapozó tudományos rendszerré annak érdekében, hogy az „alacsonyrendű” „fajokat” kizárják az országból, elejét véve az angolszász „faj” elkorcsosulásának. (77–110. old.)

Egy másik tanulmányban pedig a szerző azt dolgozza fel, hogy az amerikai Kongresszus Dillingham Bizottságának negyvenkét kötetnyire rúgó jelentése nyomán az amerikai szövetségi kormányzat miként igyekezett meggyőződni az abban vázolt kép realitásáról, miként próbált hivatalos megfigyelők kiküldésével helyszíni jelentést kapni a bevándorlók anyaországbeli helyzetéről. Fontos alapelvként szerepelt az ügynökök feladatai között a „honos” állam kivándorlókkal kapcsolatos politikájának, azaz annak vizsgálata, hogy az mennyire ösztönözte a kivándorlást, illetve mely csoportokét, valamint a kivándorlás általános okainak a feltárása. Frank rámutat arra is, hogy a századfordulót követően a jelentések az USA „gyarmatosításáról” szóltak (122–123. old.), mivel a magyar és az olasz állam igyekezett fenntartani a lojalitást a kivándorlók körében, amivel ügynökök szerint kárt okoztak az USA-nak, hiszen hazatérés esetén a bevándorló munkások által megszerzett jövedelem kiáramlott az országból. Ezzel együtt, Frank szerint a jelentések igyekeztek objektív képet festeni a kivándorlás körülményeiről, és nem torzították azokat az amerikai nativista ideológia

dél- és kelet-európai népekkel szembeni előítéletei és sztereotípiái. (138–139. old.)

Frank Tibor jelentős kutatásokat végzett az Egyesült Államokba irányuló magyarországi kivándorlás különféle vonatkozásairól, a kötet harmadik tematikus egységében ezek eredményeivel is találkozhatunk. A tanulmányok egyike a Monarchia nemzeti kisebbségei közül a szlovákok kivándorlását vizsgálja a századfordulón. Megállapítja, hogy kivándorlásuk a magyar fennhatóságú területekről politikai és gazdasági okok miatt következett be, és a földrajzi mobilitást a társadalmi mobilitás reménye indukálta. Rámutat arra, hogy a kisebbségek kivándorlása nagyban hozzájárult a Monarchia felbomlásához, mivel annak az Egyesült Államok elleni hadba lépése után az utóbbi támogatni kezdte a kisebbségek önállósulási törekvéseit. A magyar politikai elit pedig már korábban érzekelte, hogy a visszatérő kivándorlóként, kvázi vendégmunkásokként élő szlovákok az amerikai szlovák értelmiség nacionalista ideológiájával megismerkedve, veszélyes, szubverzív tényezővé váltak.

Frank az Egyesült Államokba irányuló magyarországi századfordulós migrációs tendenciákat tárgyaló érdekes tanulmányban világítja meg a korabeli szakemberek által az amerikai magyar kivándorlók körében kimutatott „kivándorlási elmezavar” (168. old.) eseteit, melyeket a bekövetkező társadalmi változások nyomán jelentkező mentális trauma idézett elő. A tanulmány hasznos adalékokkal szolgál az Amerikából visszatérő, kiutasított, mentális zavarban szenvedő emberek pszicho-szociális körülményeiről. Az egyik legjellemzőbb ok az elmeháborodottság különféle változatai tekintetében – ha Frank eredményeit tágabb kontextusban értelmezzük – az amerikai álom ideáljának való megfelelés kényszere, illetve annak kudarca. Több pszichiátriai esetben ugyanis a „fizetéseképtelenség” (170. old.), gazdasági kudarc állt az elmezavarban szenvedő személy szimptomáinak hátterében. A hazatérők esetében tehát a csalódás, a sikertelenség ténye vezetett pszichés zavarokhoz. Fontos

megállapítása továbbá az írásnak, hogy a bevándorlók soraiban jelentkező elmebaj diagnosztizált esetei jelentős mértékben alakították az USA bevándorlási politikáját, és hozzájárultak a korlátozásokhoz.

Különös összefüggés áll fenn az előbb ismertetett tanulmány ezen megállapításai, valamint a szerzőnek Franz Boasról, neves német-zsidó származású amerikai antropológusról szóló és valójában a kivándorlás témakörén túlmutató tanulmánya között. Ugyanis a „kivándorlási elmezavar” bizonyos esetei – mint fentebb láttuk – tekinthetők az amerikai kulturális hatások következményeinek, és Boas maga is, jóllehet éppen ellentétes, azaz pozitív értelemben, az amerikai környezet hatását vizsgálta a bevándorlók embertani jegyeire. Ráadásul nyilvánvaló a kapcsolat a korábbi tanulmányok által tárgyalt, a bevándorlást korlátozó intézkedésekkel. Frank részletesen ismerteti Boas empirikus kutatási módszerét és eljárásait, valamint az eredményekre reagáló kritikákat is. Boas szerint az amerikai szocio-kulturális környezetben a kelet- és dél-európai bevándorlók fejformája a következő generáció esetében konvergál az amerikai általános fejformához, illetve megnő a gyermekek testmagassága. Mindez nyilván az európai bevándorlási csoportok ellen agítáló nativisták és eugenikusok és a fentebb már említett Dillingham Bizottság bevándorláskorlátozás irányába mutató jelentésével ellentétes eredményt hozott, implikálva az asszimiláció lehetőségét az „alacsonyabb” rendűnek ítélt etnikumok esetében is.

A kötet következő nagy egysége magyar utazók amerikai látogatásait tárgyalja több tanulmányban. Mindig is népszerű témának bizonyult a hazai történettudományban az amerikai–magyar kapcsolatokat kutató tudósok körében Kossuth Lajos 1851 és 1852 közötti amerikai útja. Frank Tibor, amellett, hogy részletesen taglalja a Kossuth-misszió részleteit és körülményeit, új források bevonásával rámutat arra, hogy amerikai fogadtatásának egyaránt volt pozitív és negatív hozadéka. Ugyanis a látogatást lelkesen

üdvözlő nagyvárosokkal szemben a „vidék” kevésbé mutatott elkötelezettséget Kossuth azon törekvése iránt, hogy megnyerje az USA támogatását a magyar függetlenségi mozgalom újraindításához. Ez utóbbi csoporthoz hasonlóan a „keleti-parti elit” képviselőinek írásaiból az is kiderül, hogy Kossuth alapvetően olyan nézeteket képviselt, melyeket ők (Francis Lieber, George Stillman Hillard) a Habsburg Birodalom belügyének tekintették. (231. old.) Végkövetkeztetése viszont az, hogy mindezek ellenére Kossuth „egy személyben tette fel Magyarországot Európa politikai térképére”. (235. old.)

Frank két tanulmányában is arra a feladatra vállalkozik, hogy magyar személyek egyesült államokbeli utazási élményeit elemezze az utazási irodalom kutatómódszertani eljárásainak alkalmazásával. Ezek közül az első, mely az 1876 és 1940 közötti amerikai világhiállításokra kilátogató magyar elit képviselőinek a szövegeit veszi szemügyre, véleményünk szerint kevésbé sikerült, mint a második, mely a magyar Amerika-képet mint önkritikát vizsgálja a 19-20. században. A „nemzeti önreflexió lehetősége” (236. old.) ugyanis kevés Frank által hivatkozott szövegben mutatkozik meg az elemzés során. Kecskeméthy Aurél beszámolója például vajmi keveset árul el a szerző kulturális diszpozíciójáról. Nem világos például, hogy az 1876. évi philadelphiai világhiállításról tett kritikái megjegyzései, melyek közül a Monarchiára és Magyarországra vonatkozólag a kiállított tárgyak számát emeli ki Frank, mit árul el a szerző identitásáról. Vagy hogyan értelmezhetjük Falk Zsigmond chicagói világhiállítással (1893) kapcsolatos csalódását a korabeli magyar kulturális viszonyok fényében? Ottlik Iván beszámolójával kapcsolatban valóban sikerült valamit érzékeltetni az önreflexív mozzanatból a magyar és az amerikai mezőgazdaság fejlettségére való utalás kapcsán, és talán Völgyesi Ferencné narratívája is elárul valamit a szerző komparatív diszpozíciójáról. Összességében azonban, az útleírás szerzőinek kulturális iden-

titástól függő mivoltának tézise (251. old.) kevésbé nyer bizonyítást ebben az írásban.

Annál inkább a magyarországi utazók amerikai úti beszámolóit taglaló tanulmányban, melyben Frank visszatérő motívumként az elmaradott Magyarország kritikáját diagnosztizálja.¹ Ez a kritikus önreflexió felerősödik a két világháború között. A szerző ebben a tanulmányban tehát következetesebben tudja érvényesíteni elemzési szempontjait, és az egyes szövegeket illetően elegáns és gondolatébresztő, még ha helyenként vázlatos elemzését is nyújtja egy korszak Amerika-képének magyar kulturális viszonylatban.

Frank Tibor ebben a kötetben arra is hangsúlyt fektet, hogy a magyar–amerikai viszonylatban kialakított kulturális és történelmi sztereotípiákat mindkét oldal tekintetében vizsgálja. Ennek a törekvésnek jó példája az amerikai Magyarország-kép változásairól szóló tanulmánya, mely nagy ívű elemzést nyújt a tizenkilencedik századtól máig terjedő időszakot jellemző, Magyarországot megítélő amerikai álláspont átalakulásáról. Míg az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után érhető tetten egyáltalán egy Magyarországról kialakított karakteres vízió az amerikai közgondolkodásban, mára már nem beszélhetünk egyértelmű, plasztikus képről. Ami pedig eközben történt, jórészt az Egyesült Államok és Magyarország közötti politikai kapcsolatok következményeként értékelhető Frank elemzésében. Az Unió oldalán harcoló magyar katonák jóvoltából a tizenkilencedik század közepén rendkívül pozitív kép alakult ki „a szabadságért és egyenlőségért mindig harcolni kész” magyarokról. (267. old.) Ez az imázs azonban jelentősen veszített értékéből az új bevándorlás idején, a kötet már fentebb ismertetett számos írá-

sában elemzett amerikai felsőbbrendűségi ideológia térnyerése nyomán. Ennek alapján a magyarországi bevándorlók gazdasági helyzetüknél fogva elmaradott népességként jelentek meg a hivatalos amerikai diskurzusban. Az első világháború tovább rontott a helyzeten, és bár Horthy rendteremtő és konszolidáló szerepét nagyra értékelték, 1956-ig az nem is változott. Pontosabban, a két világháború között elvált egymástól a magyarországi és az amerikai magyarok képe, az utóbbiak tekintetében egyértelműen pozitív tónussal.

Ebben a részben Frank egyéni emigráns sorsokat is ismertet. Neumann Jánossal és Ignatus-szal kapcsolatban például betekintést ad a magyar elit ideiglenesen vagy örökre Amerikába távozott tagjainak USA-képéről, illetve életútjukról új hazájuk fényében. (276–295. old.)

A kötet negyedik nagy egysége az Egyesült Államok második világháborús szerepvállalásához kapcsolódóan két olyan tanulmányt is tartalmaz, melyek fontos adalékot szolgáltatnak a téma diplomáciatörténeti vonatkozásához. Az egyik John Flournoy Montgomery, budapesti követ ténykedését mutatja be, aki Franklin Delano Roosevelttel követként 1933-ban érkezett Magyarországra, ahonnan 1941-ben távozott. Egész budapesti tartózkodása alatt folyamatosan jelentéseket, feljegyzéseket készített az országról, elsősorban annak társadalmi, gazdasági és politikai elitjéről. Frank hangsúlyozza, hogy Montgomery Magyarország barátjának bizonyult, hiszen ezekben a jelentésekben rendkívül kedvező képet festett az országról és különösképpen Horthy kormányzóról, valamint annak szerepéről a rendszer konszolidációjában. A követ különleges kapcsolata a rezsimmal és a kormányzóval

¹ Glant Tibor: *Amerika, a csodák és csalódások földje. Az Amerikai Egyesült Államok képe a hosszú XIX. század magyar utazási irodalmában.* (Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.) című könyvében hasonló feladatra vállalkozva térképezi fel a magyarországi Amerika-ref-

lexiókat és önreflexiókat, korszakhatárokhöz (hangsúlyosan a reformkor és a dualizmus vonatkozásában) kapcsolódó különbségek kimutatásával.

annyira szoros maradt, hogy Horthyt személyesen anyagilag is támogatta az emigrációban, 1947-ben megjelent nagyhatású könyvével pedig (*Hungary, the Unwilling Satellite* – Magyarország, a vonakodó csatlós) védelmébe vette a rendszert.

Hasonló elkötelezettség jellemezte Joseph Edward Davies moszkvai nagykövet rövid, de intenzív tartózkodását a sztálini Szovjetunióban (1836 és 1838 között). Jóllehet az 1930-as évekre az amerikai külügyminisztérium berkein belül egyértelmű kommunista-ellenes hangulat alakult ki, mutat rá Frank, Davies mentesítette magát ettől, és a Szovjetunió, valamint Sztálin csodálójává vált, amellest érvelve nyilvánosan is, hogy az országot nem szabad elszigetelni, és az az USA potenciális szövetségese lehet a fasiszta hatalmak elleni jövőbeli összecsapásban. Megértéssel fogadta az 1930-as évek végének kirakatpereit, elhitte, hogy az elitéltekkel mint Hitler ötödik hadoszlopával igyekezett leszámolni a szovjet állam. Frank a tanulmány végén igyekszik választ találni erre a hiszékenységre, és arra jut, hogy a szovjet államtól kapott, korábban többnyire orosz arisztokraták birtokában lévő műkincsek, melyekről Davies feleségének „életrajzaiban” olvashatunk, minden valószínűség szerint hozzájárultak a nagykövet Szovjetunióval és Sztálin tevékenységével kapcsolatban mutatott lelkesedéséhez, politikai ítélőképességének fogyatékosságához. (400. old.)

Jóllehet emigráció a témája és időben túlmutat a második világháború időszakán, ebben a részben kapott helyet Thomas Mann emigrációban folytatott tevékenysége. Frank bemutatja, hogy a Nobel-díjas író milyen aktív szerepet vállalt az USA-ban menedéket találó németországi menekültekkel összefüggő bevándorlási politika befolyolásában, amennyiben a kvótáktól mentes eljárást szorgalmazta, illetve fellépett az amerikai német kisebbség internálására irányuló amerikai törekvésekkel szemben. Ezen túlmenően azonban Mann a háborút követően egyre kritikusabbá vált Amerikával kapcsolatban, az amerikaiakat „üresnek”, „sablonos-

nak” nevezve (364. old.), és az ’50-es években, a politikai boszorkányüldözések idején tovább emigrált Svájcba.

Különleges darabja a kötetnek az amerikai közgondolkodás második világháborút megelőző befolyásolását vizsgáló tanulmány, mely nem pusztán propagandatörténeti szakcikk, hanem magyarországi vonatkozásai miatt is az amerikai Magyarország-kép történetéhez szolgál fontos adalékokkal. Frank Tibor bemutatja azt a folyamatot, melynek során átalakult az amerikai közvélemény befolyásolásának hivatalos módszertana és filozófiája. A két világháború között civil szervezetek vállalták magukra e feladatot, és a *Committee for National Morale* elnevezésű csoport komoly szakmai szerepet vállalt – a szerző megfogalmazásában – „a közgondolkodás általános gondozásában” (361. old.), és 1941 februárjában megalkotott egy szociálpszichológiai megalapozottságú kézikönyvet az amerikai közvélemény mérésére és befolyásolására. Frank részletesen ismerteti a dokumentumot, valamint egy tanulmányt a Bizottság anyagából, melyet – véleménye szerint – minden valószínűség szerint Faragó László (angol nevén Ladislav Farago), a testület magyar származású tagja állított össze. A tanulmány a náciizmus terjedését mutatja be Magyarországon, ám egyben pontos társadalomtudományi vázlatot is ad a korszakról, részletezve, hogy mely társadalmi csoporton belül mekkora támogatást tudhat magáénak a náci értékrend, illetve egy esetleges demokratizálódási folyamatban azok milyen szerepet játszhatnának. Frank szerint a dokumentum jelentősége többek között abban rejlik, hogy más hasonló anyaggal egyetemben fontos szerepet játszott a háború utáni béketárgyalások előkészítésében, ugyanis alapvetően befolyásolhatta az amerikai döntéshozók által kialakított Magyarország-képet, az USA ellen hadat viselő állam percepcióját és – tegyük hozzá – az azzal való bánásmódot is.

Ugyancsak a propaganda világába kalauzol bennünket Frank utolsó írása ebben a tematikai egységben, jelesen a második világ-

háború utáni németországi náciatlanítás folyamatába. Akadémiai székfoglaló előadáshoz méltó módon, talán ez az egész kötet legstrukturáltabb és legkidolgozottabb darabja. A háború befejezésével fontos célként tűzte ki az amerikai kormányzat a „német közélet és közszellem megtisztítását” a náci eszméktől. (404. old.) Ennek érdekében átnevelési program indult, melynek részleteit, eredményeit és sikertelen mozzanatait egyaránt ismerteti a tanulmány. Frank a Rockefeller Alapítvány által támogatott 1946–1947. évi felmérések és Rober J. Havighurst interjúi alapján új értelmezési lehetőséget ad a náciatlanítás folyamatáról. Az Alapítvány megbízásából jelentéseket készítő amerikai szakemberek, Albert R. Mann vagy Havighurst a folyamat nehézségeiről is beszámoltak. Frank konklúziója az, hogy minden nehézség és probléma ellenére a náciatlanítás végül is sikerrel járt a nyugat-német területeken, és ahol az elmaradt, az antidemokratikus és idegenellenes értékrend maradványai máig tovább élnek és hatnak.

Ez utóbbi tanulmány is jó példa arra, hogy Amerika történelmének és kultúrájának kutatása transznacionális kontextusban igazán érdekes és színvonalas eredményekhez vezet. Erre kiváló terepként szolgálhat a migráció-, a diplomáciatörténet, illetve a kulturális érintkezés kutatásának egyéb formái. Frank Tibor könyve, mely magában foglalja mindezeket – bízvást kijelenthetjük – hasznos és aktuális olvasmány lehet mind a szakmabeli, mind pedig a laikus érdeklődők számára. Fontos ismeretekkel és szemléletmóddal szolgál mindazok számára, akik megpróbálják megérteni azokat a történelmi folyamatokat, melyek nyomán az Egyesült Államok a jelenlegi világrend meghatározó tényezőjévé vált. S bár mindezt elsősorban a domináns kultúra és történelem jelenségeire koncentrálni teszi, azok kritikáit is megfogalmazza.

VAJDA ZOLTÁN